

Szenci Molnár Albert és a magyar időmértékes vers Egy frissen felfedezett alkalmi költemény margójára¹

Szenci Molnár Albert *Naplójának* új fordításán dolgozva figyeltem fel Johann Textor von Haiger (1582–1626) személyére, akit a *Napló* 1601-ben kétszer is említ mint herborni iskolatársat (az egyik esetben „carissimus meus” jelzővel érzékeltetve a közeli barátságot), s akitől két hozzá írt levél is fennmaradt.² Nem túlságosan jelentős személyiségről van szó, aki azonban mégis hosszú ideig érdekes színpontja volt Szenci Molnár baráti körének. A Herborntól északnyugatra fekvő kisváros, Haiger szülőtteként futotta be helyi jelentőségű életpályáját: 1601 és 1604 között Herbornban, 1604-től 1607-ig a heidelbergi egyetemen végzett jogi tanulmányokat, majd Dillenburchban, a nassauai grófok székhelyén és szülővárosában lett lívatalnok.³ Rokona volt Johann Heidfeld feleségének, Heidfeld nevezetes rejtvényes könyve, *Sphinx-e*, rá és magyar barátjára is nagy hatással volt: Szenci Molnár kiegészítése a műhöz először az 1608-as ötödik kiadás mellett jelent meg, a hatodik, 1612-es edíció pedig már tartalmazta Textor függelékét is, amelyet szerzője 1616-ban egy bővített kiadásban Matthäus Merian emblematicus metszeivel díszítve külön is megjelentetett.⁴ Fő művét, az 1617-ben kiadott „Nassauai króniká”-t,⁵ csak azért akartam megnézni, mert egyik fontos forrása a herborni főiskola egyébként rendkívül rosszul dokumentált történetének: felsorolja ugyanis a tanintézmény harmincöt korabeli tanárának nevét szakterületükkel együtt. A könyvet Christoph Corvinus (Rab) a magyar *Zsoltárkönyv* nyomdása (s úgy mellékesen a későbbi gyulafehérvári tanár, Johann Heinrich Alsted apósa) nyomtatta ki Herbornban, ezt a kiadást azonban nem találtam meg Wolfenbüttelben, ahol 1994 októberében a témán dolgoztam. Szerencsére van a műnek egy 1712-es változatlan utánnyomása is,⁶ ezt felütve túlságosan nagy meglepetést nem okozott, amikor megláttam az elején Szenci Molnár Albert latin üdvözlőversét több más hasonló, közte Johann Heinrich Alstedé, mellett. Az igazi újdonság a latin vers után következett, *Aliud Ungarice* (Más, magyarul) címmel ugyanis magyar disztichonok olvashatók itt. A teljes szöveg a következő:

EPIGRAMMA

ad

Clariss. et Eruditissimum virum, Dn. JOANNEM
TEXTOREM Heygeranum, Illustrium et Gene-
rosissimorum Comitum Nassovicorum Ge-
nealogiam et Ditionis Nassovicae de-

¹ A cikk első változata 1995. május 23-án Miskolcon hangzott el előadásként a „Retorikák, poétikák, drámaelméletek” című konferencián, az ott kapott bírálatokat és kiegészítéseket beépítettem a végleges szövegbe. Hasznos segítségükért köszönettel tartozom Horváth Ivánnak, Imre Mihálynak, Pirmát Antalnak és Vadai Istvánnak.

² Szenci Molnár Albert *naplója, levelezése és irományai*. Jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Bp., 1898. 32–33., 126–128. (A továbbiakban: NLI.)

³ Karl LÖBER, *Johann Textor von Haiger*. [Haiger, 1974.] (Haigerer Hefte VII.)

⁴ P. VÁSÁRHELYI Judit, *Szenci Molnár Albert aenigmái*. ItK 1994. 365–374. – Karl LÖBER, i. m. 64–65.

⁵ *Nassawische Chronick... beschriben und publicirt durch Joannem TEXTOREM von Häger*, Gedruckt zu Herborn... durch Christoff Raaben MDCXVII.

⁶ *Nassauische Chronick... zusammen gezogen und publicirt durch Johann TEXTORN von Häger... zum Zweytenmahl wiederum aufgelegt von Georg Ernst Wincklern*, Buchdruck- und Buchhändlern zu Wetzlar anno MDCCXII.

scriptionem eleganti libro
edentem.

NASSOVICAE Gentis dum fulgida Stemmata pandis,

Et patriae fines, TEXTOR amande, notas:

Sic tu praecelsis Patronis debita solvis,

Atque pii civis munia gratus obis.

Perge tuis patriam scriptis decorare venustis,

Te juvet alma Trias, NASSOVIAMQUE beet!

Aliud Ungarice:

Az mire kérsz engem, jó TEXTOR, régi barátom,

Hogy verset Mag'aról nékedis írjac, ihon:

Ezt irom szivból: Tartson meg téged az Isten,

Hozzad mindennec mindenha kedve leg'en.

Sinceri amoris et veteris amicitiae ergo scripsi

ALBERTUS MOLNAR SZENCIENSIS

Ungarus.⁷

A latin szöveggel itt nem foglalkozom, viszont már most felhívom a figyelmet a magyar vers egyik részletére: „verset magyaról néked is írjak”, tehát másoknak már szerzett ilyen korábban, ami azt jelenti, hogy számíthatunk még hasonló fedezésekre.

Hazajöve Németországból P. Vásárhelyi Judit segítségét kértem a szövegek azonosításához, aki megerősítette, hogy a latin és magyar vers egyaránt ismeretlen, s egyúttal küldte is a fénymásolatokat a „Nassau krónika” mindkét kiadásából, amelyek nem másuttalálhatóak, mint az Országos Széchényi Könyvtárban.⁸

Szenci Molnár Albert tollából idáig is ismertünk magyar nyelvű disztichonokat, összesen három alkalmi verset. Kettő közülük kétsoros epigramma, Thúri Farkas Pál latinjának fordításai, amelyek az 1617-es *Postilla Sculteticá*ban jelentek meg nyomtatásban:

Számkivetésben járt ez földön Christus Urunkis,
Járjuc el ez járást hát miis ő tagai.

Illetve a másik, Kálvin *Institutió*járól szóló, amely az 1624-es magyar fordítás címlapján is olvasható:

Az szent könyvec után, kiket az nagy Apastaloc irtac,
Ennél jób könyvet még soha senki nem írt.

A harmadik Théodor de Bèze nyolcsoros epigrammájának fordítása tíz sorban:

Anglusok és Belgác, és Francia, Scotia népe,
S-az Renus mellett minden igaz Nemetec.
Czeh, Mág'ar, és Leng'él, soc Dánus, Svecica nemzet,
Ezec után az erős hires Helveciusoc.

⁷ A versek a „Nassau krónika” idézett két kiadásában a b1r. illetve a 20. lapon találhatóak.

⁸ Ezúton szeretnék köszönetet mondani P. Vásárhelyi Juditnak segítségéért. A két kiadás cédulái a régi, ún. „Müncheni katalógus”-ban voltak.

Mind eretnec népec. Mert azt ítélte magában
 Öt vag' hat ostoba rab, Mysniabéli bitang.
 Mond megis ennec okát: Szájockal rágni tagadg'ác
 Christus testét: mert tiszta hitöckkel eszic.
 Oh szent tevölgés! az mellyel hog'ha ki vétend,
 Öllyé bár az ember, De Istene véle vag'on.⁹

Éz utóbbi vers Szenci Csene Péter *Második Helvét Hitvallás*-fordítása előtt jelent meg 1616-ban Oppenheimban,¹⁰ a művet egy heidelbergi diák, Kanizsai Mihály vitte el Szenci Molnárnak 1616. május 13-án, egy hét múlva ide érkezett két másik heidelbergiánus, Velechinus István és Komáromi Szerafin Pál is.¹¹ Ők lettek a további magyar nyelvű üdvözlőversek írói: Kanizsai és Velechinus disztichonokkal, Komáromi Szerafin alkaioszi strófával próbálkozott, s mellékelték még Pécseli Király Imre otthonról hozott disztichonait is.¹² Pécseli Király korábban szintén Szenci Molnár Albert németországi baráti köréhez tartozott, valószínűleg részt vett az 1612-es oppenheimeri Biblia előkészítésében, erre az időre már az ő utódja volt a komáromi lelkészségben.¹³ Őtük közül egyedül Szenci Molnár tudott jó időmértékes verset írni, a többiek teljesítményét Négyesy László „igen gyarló”-nak nevezte, kiemelve Komáromi Szerafin Pál rossz alkaioszi strófáját.¹⁴ Erdemes még megjegyezni, hogy a hitvallás ugyanezen évben napvilágot látott debreceni utánnomásából jellemző módon eltűntek a versek.¹⁵

Ha jobban körülnézünk Szenci Molnár Albert környezetében, az 1610-es és 1620-as években még az említettekén kívül is több klasszikus versmértékű kísérletet találunk. Az első közülük Szepsi Korocs György fordítása, I. Jakab angol király „Királyi ajándék”-ából (*Baszilikon dórón-jából*), amely Oppenheimban jelent meg 1612-ben Szenci Molnár munkaadójánál és nyomdászájánál, Hieronymus Gallernél.¹⁶ A műhöz üdvözlőverset írt (hangsúlyos magyar versben!) Szenci Molnár Albert, valamint hibátlanak mondható disztichonokban Kertvélyesi (Pastoris) János; a kötetben magában a fordító tollából is olvashatók időmértékes versrészek.¹⁷ 1620-ban ismét Velechinus István jelentkezett, ezúttal egy öt szapphói versszakból álló üdvözlőverssel, amelyet Szepsi Csombor Márton *Europica varie-*

⁹ Szenci Molnár Albert költői művei. S. a. r. STOLL Béla. Bp., Akadémiai Kiadó, 1971. 363–364. (*Régi Magyar Költők Tára* XVII. század – a továbbiakban RMKT XVII/6.)

¹⁰ *Confessio Helvetica...* Magyarul fordítottat... SZENCI CSENE Péter által. Oppenheimben MDCXVI. Galler (RMNY 1115.)

¹¹ NLI, 76. – HELTAI János, *Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1980. Bp., 1982. 285., 294., 344–345.

¹² Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Máttyás versei. S. a. r. JENEI Ferenc, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS József és STOLL Béla. Bp., Akadémiai Kiadó, 1962. 15. (RMKT XVII/2.) – Bethlen Gábor korának költészete. S. a. r. KOMLOVSZKI Tibor és STOLL Béla. Bp., Akadémiai Kiadó, 1976. 227–228. (RMKT XVII/8.)

¹³ HELTAI János, *i. m.* 310–311.

¹⁴ NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története. A klasszikai és nyugat-európai versformák irodalmunkban*. Bp., 1892. 31., 35.

¹⁵ *Confessio et expositio fidei Christianae ...* Deakból magyarra fordítottat SZENCI CSENE Péter által... Debrecenben MDCXVI. Rheda Pál (RMNY 1109.)

¹⁶ *Baszilikon dórón... első Jacob Királynac... királyi ajándéka, mellyet ... magyar nyelvre fordított* SZEPSI KOROTZ György. Oppenheimben 1612. Galler (RMNY 1038.)

¹⁷ RMKT XVII/6. 363. – RMKT VII/8. 151–154.

tásához szerzett. Ez a költemény már sikerültebb a korábinál, s később Kölcsey Ferenc figyelmét is felkeltette.¹⁸ Szenci Molnár Albert adta ki a bekecsi református templom felszentelésére 1625-ben a *Consecratio templi novi* című antológiát,¹⁹ ebben a már megismert Kertvélyesi (Pastoris) János gördülékeny magyar disztichonjait és hexameterit olvashatjuk.²⁰ Pataki Fűsűs János 1626-ban megjelent fejedelmi tükrében, a *Királyoknak tükrében* latin és görög versek formahű fordításait helyezte el,²¹ művét a Kassán lakó Szenci Molnár 1625-ös keltezésű latin epigrammával üdvözölte.²² S végül ide kell sorolnunk Prágai András 1628-ban kiadott Guevarafordítását, a *Fejedelmeknek serkentő óráját*, amely szintén formahűnek szánt magyar versfordításokat tartalmaz,²³ bár disztichonjai tökéletlenek, s alkaioszi strófái rosszak.²⁴ Prágai 1616 és 1618 között tanult Heidelbergben, kapcsolatban állt Szenci Molnárral, a *Napló* tanúsága szerint egy pénzküldeményt adott át neki.²⁵

A csak futólag felsorolt adatokat tekintve igazat kell adnunk Négyesy Lászlónak, aki így összegezte tapasztalatait: „a XVII. század első negyedében aránylag feltűnő csoportosan vannak a verselők, mi annak a jele, hogy tudomással bírtak egymásról és előzőikről”. Az ezt követő megállapítással azonban már vitatkoznék: „e szerzők néhány kivétellel protestáns írók, leginkább prédikátorok, kik közlekedésben álltak Németországgal, s divatjukkal az ottani példát követték”. Bár megállapítja, hogy „Az egyetlen jelentékeny költő köztük Szenci Molnár Albert...”,²⁶ nem veszi észre, hogy ő és oppenheimi tartózkodásai jelentik a közös pontot. Német mintáról nemigen tudunk (a német nyelv sajátosságai ugyanis nem teszik lehetővé a tökéletes időmértékes verselést), s így logikusnak tűnik a következtetés, hogy maga Szenci Molnár fedezte fel a maga számára nyelvtudományi munkálatai során, hogy a magyar nyelv kiválóan alkalmas az időmértékes verselésre is.

Szenci Molnár Albert 1611 augusztusától 1612 áprilisáig tartózkodott először Oppenheimban Hieronymus Galler nyomdász korrektorként, itt vette feleségül Kunigunda Ferinariát. Másodszor a hazai letelepedés kudarca után, 1615 novemberétől 1618-ig lakott itt már mint kántor, majd mint az iskola rektora.²⁷ Nem lehet véletlen, hogy az idáig ismertté vált négy időmértékes magyar verse ehhez az időszakhoz köthető, sem előtte sem utána nem írt ilyet. Miért volt ez a város különleges Szenci Molnár számára? A magyar kutatás már korábban is gyanította, hogy hatással voltak rá a pfalzi választófejedelemségben elszaporodott, s Op-

¹⁸ Szepsi Csombor Márton *összes művei*. S. a. r. KOVÁCS Sándor Iván és KULCSÁR Péter. Bp., Akadémiai Kiadó, 1968. 121., 458. (Régi Magyar Próza Emlékek 1.)

¹⁹ *Consecratio templi novi, azaz az ugyanannak feleppitet bekeczi templummac dedicalása...* Cassan, 1625. Schultz. (RMNY 1334.)

²⁰ RMKT XVII/8. 156–157.

²¹ PATAKI Fűsűs János, *Királyoknak tükrében...* Bartfan MDCXXVI. Klösz jun. (RMNY 1347.) – A versek kritikai kiadása: RMKT XVII/8. 297–299.

²² RMKT XVII/6. 450.

²³ *Fejedelmeknek serkentő orai* ... magyar nyelven tolmacsolta Pragay Andras ... Bartphan 1628. Klösz jun. (RMNY 1400.) – A versek kritikai kiadása: RMKT XVII/8. 9–36.

²⁴ BORSOS István, *Adatok a magyar időmértékes verselés történetéhez*. ItK 1899. 101–104.

²⁵ HELTAI János, i. m. 313–314. – NLI, 76.

²⁶ NÉGYESI László, i. m. 33.

²⁷ NLI, 53–56., 74–78.

penheimban különösen erőteljesen jelentkező okkult irányzatok, bizonyítékot azonban idáig nem találtak erre.²⁸ Az itteni szellemi pezsgés érdekességét – néhány esztendővel a teljes összeomlás és pusztulás előtt – az adta, hogy együtt és egyszerre volt benne jelen a református orthodoxia, az alkimista érdeklődés és az angol puritanizmus hatásának előszele. Oppenheimban két könyvkiadó működött 1610-től kezdve, az egyikük, Levinus Hulsius özvegye, Kunigunda Ferinaria esküvői tanúja volt,²⁹ s sorozatban adta ki az angol teológiai műveket, főként William Perkins munkáit. A másik könyvkiadó, Theodor de Bry hadászati, földrajzi, emblémás, orvosi és alkimista könyvekre szakosodott, kiadványait 1616-tól a korszak legjobb német grafikusa, Matthäus Merian illusztrálta, aki 1617-ben a családjába is bekerült, elvette a lányát feleségül. Volt a városnak egy nyomdása, a már említett Hieronymus Galler, aki szintén adott ki önállóan könyveket, ezek főként egyházi jellegűek, de köztük vannak Szenci Molnár Albert és a többi magyar (Pécseli Király Imre, Szepesi Korocs György, Szenci Csene Péter) munkái is. Idáig senki sem figyelt fel arra, hogy Levinus Hulsius özvegye és Theodor de Bry üzlettársakként érkeztek Frankfurt am Mainból Oppenheimba, s az 1611-től itt dolgozó Hieronymus Galler nyomtatta ki mindkettőjük kiadványait.³⁰ Ez azt jelenti, hogy az okkult és korai rózsakeresztes könyvek ugyanabban a nyomdában készültek, mint a magyarok művei, tehát megvan a keresett bizonyíték, az összekötő kapocs. Szenci Molnár Albertnek és baráti körének költeményei ebben a pfalzi szellemi légkörben fogantak, erre vezethető vissza a teológiai művekben feltűnő játékos kedv, a rejtvényel, képverssel és a magyar időmértékes verseléssel – mint kuriózitásokkal – való kísérletezés. Heidelberg eleste és a katolikus zsoldosok által végrehajtott kínvallatás fordulópontot jelentett Szenci Molnár munkásságában: a kísérletező kedv eltűnt, s maradt a református orthodoxia, majd kisebb részben a puritanizmus – még mindig eléggé ellentmondásos – kettős hatása.

Ha most már megpróbáljuk nagyobb összefüggésekbe elhelyezni Szenci Molnárék próbálkozásait, azt is világosan látnunk kell, hogy nem ők voltak az egyetlenek, akik ilyesmivel kísérleteztek. Jelenlegi ismereteink alapján feltételezhető, hogy az 1530-as és 1550-es évek között jelentkezett először az az irodalmi irányzat, amely az ókori klasszikusok műveit, műfajait és versformáit magyar nyelven is olvashatóvá akarta tenni (Sylvester János és Vilmányi Libecz Mihály verse, Bornemisza Péter *Magyar Elektrája*). A humanista iskoláztatású iskolamesterek, protestáns prédikátorok, művelt nemesek és katolikus papok ettől az időtől fogva többé-kevésbé birtokában voltak a tudásnak, azonban ezt nemigen használták (hogy miért volt így, azt nem tudjuk). Szegedi Lőrinc 1571-ben tíz soros disztichonnal vezette be *Theophaniáját*, ismerünk egy tökéletlen hexameteres sort, amelynek talán a Balassi-követő Széchy Tamás a szerzője, a legtöbb 16. század

²⁸ SZÓNYI György Endre, *Molnár Albert és a titkos tudományok*. In *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz*. Szerk. CSANDA Sándor, KESERŰ Bálint. Szeged, 1978. 49–57. (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 4.) – VÁSÁRHELYI Judit, *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1985. 73–75. (Humanizmus és reformáció 12.)

²⁹ NLI, 54.

³⁰ JOZEF BENZING, *Johann Theodor de Bry, Levinus Hulsius Witwe und Hieronymus Galler als Verleger und Drucker zu Oppenheim (1610–1620)*. Archiv für Geschichte des Buchwesens, 9. 1969. 550–642.

második felében keletkezett időmértékes költemény azonban nem más mint nap-tárvers³¹ – ezek nagy példányszámban és sok kiadásban tették ismertté, hogy így is lehet verset írni. Az 1590-es években, a késő humanizmus idején új lendületet kapott az antikizáló törekvés, elegendő itt csak Baranyai Decsi János Sallustiusfordítására utalnom. A magyar időmértékes verset Magyar István 1600-ban megjelent *Képbeli könyvecskéjében* láthatjuk ismét nagyobb mennyiségben viszont, ahol a verses betétek egy része klasszikus mértékben lefordítva olvasható, s a dögő pentameteres és hexameteres mellett néhány egészen jól sikerült sort is találhatunk.³² A legjobb fordítást Stoll Béla is felvette *Koporso-felirat* címmel legfrissebb 16. századi versantológiájába:

Életemet nékem jó bor tartotta, az is ölt meg,
Hajnalt nem láttam józanon én soha is.
Csontom szomjúzik; bort most hints ez temetésre,
S idd ki pohár borodat, s úti barátom eredj.³³

Az 1610-es években még egy szerző van, akinek prédikációs kötete többek között időmértékes versfordítás-betéteket tartalmaz, ő a domidoctus (csak itthon tanult) váci református prédikátor, Foktövi János.³⁴ Foktövi – bár később Rimay Jánossal is barátságba került³⁵ – nem tartozott Szenci Molnár Albert köréhez, klasszikus mértékű verseinek színvonalát Négyesy László tűrhetetlennek minősítette.³⁶ Az ő esetét látva komolyan el kell gondolkoznunk azon, honnan vette a példát próbálkozásához – azt kell feltételeznünk, hogy valamilyen mintát követett, talán Magyar Istvánét.

Van még több példánk is az 1610-es évekből (Zvonarich Mihály, és Háportoni Forró Pál verssorai),³⁷ ezek valamint Magyar és Szenci Molnárék egymástól független jelentkezése azt a kérdést is felvetik, hogy vajon létezett-e a magyar nyelvű időmértékes verselésnek valamilyen szabályzata a 17. század elején. Ha valaki megfogalmazhatott volna egy ilyen poétikát, az éppen Szenci Molnár Albert; nyomtatásban megjelent művei között azonban ezt nem találjuk. Szótárának 1604-es első (és ugyanígy az 1611-es, valamint az 1621-es) kiadásában megvannak a legfontosabb verslábak leírásai (én tizenhetet számoltam össze), ott van a *Prosodia* szó fordítása („Az Igékben minden syllabának jo moddal valo ki mondása, hangolása”), azonban hiába keressük a strófafajtákat, maga a *strophé* is csak „megfor-

³¹ A kevésbé közismert 16. századi időmértékes verseket lásd: *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. Manuel de correction d'erreurs dans la base de données.* Tome I–II., Direction Iván HORVÁTH assisté par Gabriella H. HUBERT, Paris, Nouvel Objet, 1992. 68., 173., 174., 203., 205., 277., 304., 342., 367., 477., 614., 615., 654., 656.

³² *Kezbeli könyvetske az iol és bodogol valo meg halasnac mesterségeröl.* Mostan uyonnan Bevst Ioachimnac irasabol magyarra fordittatot MAGYARI István által... Sarvarat MDC. Manlivs (RMNY 869.) – A versbetétek modern szövegközlése: DÉZSI Lajos, *Magyar István irodalmi működéséhez. Adalék a mértékes vers történetéhez.* ItK 1903. 467–474.

³³ XVI. századi költőkből. [Sajtó alá rendezte STOLL Béla.] Bp., Unikornis Kiadó, 1994. 290. (A magyar költészet kincsestára 20.)

³⁴ H. HUBERT Gabriella, *Egy morális antropológia 1614-ből. Foktövi János kéziratot prédikáció-gyűjteménye.* ItK 1986. 209–221. – A versbetétek kritikai kiadása: RMKT XVII/8. 158–175.

³⁵ JAKUS Lajos, *Életképek és mozaikok a XVII–XVIII. századi Vácraól.* In *Életmódkutatások Pest megyéből.* Szerkesztette IKVAI Nándor. Szentendre, 1987. 59. (Studia Comitensia 18.)

³⁶ NÉGYESI László, i. m. 35.

³⁷ RMKT XVII/8. 215., 248.

dítás" értelemben szerepel, s a *Cólon* valamint a *Periodus* magyarázata sem kielégítő verstani szempontból.³⁸ 1610-ben megjelent *Nova grammatica Ungaricá*jának (Új magyar nyelvtanának) eszmefuttatása a szótagok hosszúságáról és az „accentusokról” (vesszőkről), azt mutatja, hogy foglalkoztatta már a probléma.³⁹ Kecskés András szerint itt téves és verstani szempontból használhatatlan következtetésre jutott;⁴⁰ Balázs János ennél árnyaltabban fogalmazva rámutat: Szenci Molnár rájött arra, hogy nálunk a vessző – más nyelvekkel ellentétben – a magánhangzók hosszúságát jelöli, s hogy a magyarban a szavak hangsúlya független a magánhangzók hosszúságától, azt semmiféle írásjel nem jelöli.⁴¹ Igaz tehát, hogy „A magyar hangsúlyrendszer természetét nem ismerte fel”,⁴² azaz nem jutott közelebb a hangsúlyos verselés elméleti alapjaihoz, ez azonban semmit nem von le érde-meiből. Sokatmondó az időrend is: ő és körének kísérletei zömmel a nyelvtan megjelenését követő évtizedben láttak napvilágot – először volt az elméleti felismerés, s utána következett a gyakorlati alkalmazás.

Még merészebb következtetések levonását teszi lehetővé az Országos Széchényi Könyvtár egyik kézirata, amely magyarországi, de nem magyar időmértékes poétikát tartalmaz a zólyomi születésű (Balassi Bálint földijei!) Jeremiáš Parlagi tollából a 16/17. század fordulója körüli időkből *De litteratura Slavorum germanissima* címen.⁴³ Nem más ez, mint egy kis huszonkét levélnyi terjedelmű alapfokú grammatikai tankönyv, mégpedig két nyelven, latinul és a szlovákok korabeli irodalmi nyelvén, a cseh nyelv szlovakizáló változatán. A kézirat magyarországi eredetét az is bizonyítja, hogy megkülönbözteti egymástól a cseh (Bohemicus) és a saját (Slavonicus) nyelvet. Az első fejezet a „Slavonicus” helyesírást tárgyalja, a második rész címe: „De compositione versuum” (A versszerzésről) – itt rögtön leszögezi, hogy két fajta vers létezik, a hangsúlyos (vagy rímes), amit rhythmusnak nevez, és az időmértékes, a metrum. A hangsúlyos (rímes) verselésre hoz is rögtön példaként egy költeményt, amely az úrvacsoráról szól helvét értelmezésben, ezzel azonban tovább nem foglalkozik, mert „Plus artificii est in metro quam in rythmo” (az időmértékes verselés művészebb mint a hangsúlyos/rímes). Tehát következik egy verstan klasszikus versmértékekre, a szlovákok által használt cseh irodalmi nyelvén, bőséges példákkal, a végén külön példaversekkel, amelyek részben egyházi, részben világi témájúak. Parlagi életpályáját nem ismerjük, így nem tudhatjuk, melyik magyarországi iskolában tanította verstanát. Az biztos, hogy 1588-ban iratkozott be a wittenbergi egyetemre, a helvét irányú teológia híve volt, s levelezett Johann Jakob Grynaeus-sal.⁴⁴ Szoros kapcsolatban állhatott az

³⁸ SZENCI MOLNÁR Albert, *Dictionarium Latinoungaricum... Norimbergae MDCIV. Hutterus (RMNY 919.) – Uő., Lexicon Latino-Graeco-Hungaricum... Hanoviae MDCXI. Villerianus et Heidelbergae MDCXXI. Geyderus (RMNY 1012. és 1239.)*

³⁹ SZENCI MOLNÁR Albert, *Novae grammaticae Ungaricae libri duo.* Hanau, 1610. In *Régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsüig.* Kiadta TOLDY Ferencz. Pest, 1866. 123–124.

⁴⁰ KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története a kezdetektől 1898-ig.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1991. 46–47. (Irodalomtudomány és kritika)

⁴¹ BALÁZS János, *Szenci Molnár Albert és az európai nyelvtudomány.* In *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz, 73–74.* – Uő., *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell.* Bp., Magvető Könyvkiadó, 1980. 565–566. (Elvek és utak)

⁴² KECSKÉS András, *i. m. i. h.*

⁴³ Jeremias PARLAGIUS, *De litteratura Slavorum germanissima. In usum puerorum naturali methodo edita.* Országos Széchényi Könyvtár kézirattára, Duod. Lat. 15.

⁴⁴ *Johann Jakob Grynaeus magyar kapcsolatai.* Közreadja SZABÓ András. Szeged, 1989. 111–112., 160. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 22.)

észak-magyarországi késő humanizmus képviselőivel, ezt látszik igazolni, hogy ő vitte el 1592-ben Forgách Imrének (Pallas egyik magyar ivadékanak) a levelét Genfbe Théodore de Bèze-hez.⁴⁵ Kéziratának végén egy más kéztől származó latin vers, Horatius egyik ódájának „parodiája”, szintén erre felé, Sebastian Ambrosius Lahm készmárki köre irányába mutat, ennek tagjai között egyaránt voltak németek (cipszerek), szlovákok és magyarok. Ambrosius Lahm írta az első ismert, magyarországi szerzőtől származó parodiát („Deo, vitae mortisque arbitro...”),⁴⁶ amely Balassi Bálint egyik versének irodalmi mintájául szolgált.⁴⁷ A cseh irodalomban 1500 előtt is volt már próbálkozás az időmértékes vers meghonosítására, legközelebb a célhoz azonban a 17. században jutottak, amikor alapos elméletre támaszkodva a szótagok hosszúságára és rövidségére építettek. Ez a verselési mód később kiment a divatból, a cseh (és a szlovák) irodalmi nyelv a 19. századtól hangsúlyokkal és szótagszámlálással igyekezett visszaadni az antik versformákat.⁴⁸ Jeremiáš Parlagi verstana nyilvánvalóan a 17. századi típus korai elméleti megalapozása, ugyanakkor magyar szempontból is fontos, megerősíti azt a feltételezést, hogy léteztek magyar nyelvű időmértékes poétikák – akár maga a Sebastian Ambrosius Lahmmal szintén kapcsolatban állt Szenci Molnár Albert is eljuthatott odáig az 1610-es években, hogy egy ilyet (legalább kéziratban) megfogalmazzon. Magyar nyelvtant írni görög és latin mintára, illetve magyar verstant írni szintén görög és latin mintára (átvéve még a néma „h”-t is, amely Sylvesternél és Szenci Molnárnál egyaránt megtalálható) – e két dolog egymásból következik és csak egy kis lépés választja el őket egymástól.

Hogy Szenci Molnár Albert valóban megtette-e ezt a kis lépést, azt már valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. A lehetőséget felismerte, használta, terjesztette, de ez nála is csak kuriózum volt, mértékű fordítások és alkalmi költemények műfaja. A hazai humanizmus és késő humanizmus fejletlensége folytán a magyar időmértékes verselés igazi felfedezése így a 18. század íróira maradt.

Szabó András

⁴⁵ Théodore de Bèze levele Forgách Imréhez, Genf 1592. május 20. Universitätsbibliothek Bern (Bürgerbibliothek), Bongarsiana, A 46. ff. 586–589. (No. 166.)

⁴⁶ TARNAI ANDOR, *A paródia a XVI–XVIII. századi Magyarországon*. ItK 1990. 455–456.

⁴⁷ *Balassi Bálint versei*. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta KŐSZEGHY Péter és SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza. Bp., Balassi Kiadó, 1993. 190., 255. (Régi Magyar Könyvtár, Források 4.)

⁴⁸ JULIE NOVÁKOVÁ, *Staročeský hexametr s přihlédnutím k hexametrů novočeskému*. In *Teorie verše I. Sborník Brněnské versologické konference 13–16. května 1964*. Redigováno JIRÍ LEVÝ. Brno, 1966. 195–201.